

Джой Чидінма Отуоньє
аспірантка Київського національного університету культури і мистецтв

ЛІТЕРАТУРНО-ТЕАТРАЛЬНА КУЛЬТУРА НІГЕРІЇ 60–80-х рр. ХХ ст.

Стаття розкриває основні аспекти становлення та розвитку літературно-театрального життя Нігерії на основі подій, які відбувались у колоніальний період країни та за часів її незалежності.

Ключові слова: Нігерія, незалежність, колоніальний період, культура, література, театр.

Статья раскрывает основные аспекты становления и развития литературно-театральной жизни Нигерии на основе событий, которые происходили в колониальный период страны и за время ее независимости.

Ключевые слова: Нигерия, независимость, колониальный период, культура, литература, театр.

The article reveals the main aspects of formation and development of the literary and theatrical life of Nigeria on the basis of events that occurred in the colonial period, the country's independence.

Key words: Nigeria, independence, the colonial period, culture, literature, theatre.

Актуальність проблеми зумовлена періодом становлення незалежності Нігерійської державності та всіх складових її етнонаціонального характеру в культурі, зокрема у літературно-театральній сфері.

Історіографію до проблеми складають видання Академії Наук СРСР, Інституту Африки в Нігерії та ін., серед них: «Незалежні країни Африки: економічні та соціальні проблеми», «Африка: культурна спадщина і сучасність», «Сучасна Африка: підсумки та перспективи розвитку. Ідеологія і культура», «Історія країн Африки: у новий і новітній час», «Африка / Нігерія: тридцять років незалежності» (Н. Б. Козакова), «Нігерія: минуле і сьогодні», які знаходяться у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Парламентської бібліотеки та ін.

Праці розкривають частково в загальноісторичному контексті процеси формування літератури, театру в зазначений період. Окремого дослідження з означеної теми в українській та зарубіжній історіографії не існує. Тому важливо, на наш погляд, узагальнити цей процес в історичній вертикалі розвитку, відокремити саме національний характер літературно-театральної культури.

Історично склалося, що становлення літератури у Нігерійській країні мало два основні напрями розвитку. Перший напрям розвитку національної культури базувався на літературі і мові, на основі відродження етнічних самобутніх культур народів Нігерії, які підняли пласт язичницьких етнофольклорних витоків народної культури, створеної предками, другий напрям розвивався на підґрунті стандартів європейської культури, що сформувалися ще в колоніальний період залежності Нігерії від Європи. Епоха

незалежності характеризувалася новим етапом становлення нігерійської літератури за складністю проблематики, різноманітності жанрів та за рівнем майстерності. Відбулася переоцінка африканської історії, конфлікт двох культур, зіткнення традиційного укладу з образом життя європейського покоління, в тому числі і спростування колоніального погляду на африканську культуру та історію. Реабілітація африканського минулого перетворювалася на домінуючі теми літератури. Головним чином у літературі відбивалася всебічна етнографічна культура, яка несла певну ідейно-художню національну спрямованість. Основні сюжети писемної культури розкривали образи і форми багатогранної правдивої історичної етнокультурної самобутності, окремого етнічного народу і разом взятого образу представника африканської нації, що склався в процесі еволюції історії на протигагу сформованому образу в колоніальному романі, в якому африканець був зображений примітивним дикуном без культурного минулого [8; 18].

Одним з важливих чинників становлення національної культури був розвиток літератури місцевими мовами. Така література існувала у народів, які мали писемність. На початку 60-х рр. ХХ ст. у Нігерії налічувалося близько 200 книг мовою хауса, більше 90 книг чотирнадцятьма іншими мовами країни.

В основі сюжетів літератури національними мовами був місцевий фольклор, який збирався і оброблявся місцевою інтелігенцією. Серед письменників, які публікували свої твори англійською мовою, було чимало таких, які одночасно займалися пропагандою фольклору свого народу, належно вивчали його і використовували у своїй творчості. Так, письменники, серед яких Г. Окара, пропагував фольклор народу іджо, А. Бабалола видавав пісні мисливців народу йоруба, О. Делано і Ф. Філіп писали свої твори англійською і в той же час на мові йоруба, Р. Егуд вивчав і поширював традиційну поезію народу ібо, вірші С. Амали писали англійською мовою, і мовою народів ідома, І. Іккідах вивчав фольклор народу ібібіо. Але були і письменники, твори яких друкувались лише рідною мовою, наприклад, Д. Фагунва збирав і переробляв фольклор народу йоруба, цією ж мовою писав поет Йемі Елебуїбон. В основі створеної місіонерами писемності всіх цих мов або їх діалектів лежав латинський алфавіт.

Найкраще розвивалася у Нігерії література мовами народів хауса і йоруба. Література хауса була найдавнішою і достатньо вивченою. Народ хауса мав писемність на основі арабського алфавіту (Аджамі) з XVII ст., хоча з часів колоніалізму застосовувався латинський алфавіт. Початок становлення художньої літератури на місцевій мові народу хауса припадає на початок 40-х рр., а книгодрукування – до 50-х рр. ХХ ст. Зміст художньої хаусанської літератури спочатку носив повчальний і утилітарно-просвітницький характер, в її основу було покладена пропаганда моральних принципів, корисних знань і навичок, і, як правило, такі твори писалися у формі діалогів [2; 182].

До періоду отримання незалежності література мовою хауса була вже досить розвиненою. Вона включала релігійну літературу, історичні хроніки, історичні та автобіографічні розповіді, перекладні книги, збірники фольклору, оригінальні твори хаусанських авторів (вірші, п'єси на фольклорні сюжети, повісті, а також навчальні посібники для початкових шкіл, букварі та посібники з граматики, книги для читання, розмовники, газети). Для друкування наказів колоніальної адміністрації використовувалося

письмо аджамі. Серед книг мовою хауса чимало творів було присвячено суто практичним знанням, таким, як популяризація нових методів сільського господарства, навичок санітарії і гігієни та ін.

У період розвитку незалежності хаусанська література ставала більш різноманітною і так само, як і інші види мистецтва, була схильна до впливу світової літератури. У цьому процесі з'явилися нові літературні форми. Все більшого розповсюдження набули переклад західноєвропейської та американської літератури, народжувалася місцева проза, переважно, історична повість та ін.

З кінця 50-х рр. ХХ ст. в нігерійську літературу увійшла талановита плеяда молодих поетів і письменників, які одержали національну освіту в Ібаданському університеті. Вони створили пласт національної літературної культури, серед них: Волі Шоїнка і його роман "Інтерпретатори", поеми "Іданре", "Танець лісу" (поставлена в 1960 р. на честь проголошення незалежності Нігерії), Крістофер Окіґбо і його збірки "Небесні ворота" 1962 р., "Межі" 1964 р., "Лабіринти" 1971 р., Джон Пеппер Кларк, Гебріел Окара і його повість-притча "Голос", Т. Алуко з романом "Одна людина – одна мечеть" та інші.

Тема відображення війни Нігерії була однією з центральних у літературі 60-х років, де проблемою письменників став зв'язок мистецтва з реальною історичною дійсністю, громадськістю і відповідальністю за те, що прискорило становлення національної літератури. Розвивалась нігерійська література, яка найбільш повно затвердила себе в жанрі роману. Але найдоступнішим для сприйняття широкими масами літературної творчості була драматургія, яка посиляється на народний фольклор. Розвивалися також такі жанри, як новела, громадянська лірика, в 70-ті роки з'явилася інтимна лірика. Робило перші кроки нігерійське літературознавство [6].

У 1971 р. була створена Асоціація нігерійських письменників, яка налічувала понад шістдесят членів, а також клуб письменників при університеті в м. Нсукка, що видавали літературні журнали «Black Orpheus» і «Okike» та ін. у видавництві "Четвертий вимір" [4]. Деякі ж представники асоціації стали класиками місцевої вітчизняної та загальноафриканської літератури. Можна сказати, що за довгий час незалежності нігерійська література англійською мовою займала одне із значних місць у видавничій літературі тропічної Африки. Головною причиною було те, що у письменників не було свого друкарського органу, і публікація їх творів повністю залежала від іноземних видавців. Таким чином, західні видавництва продовжували займати важливе місце у формуванні та виданні нігерійської літератури, залишаючись джерелом сильного впливу європейської ідеології на англomовну літературу місцевого походження.

Цей вплив західного цивілізованого смаку європейця на мистецтво завдав значної шкоди загальній нігерійській культурі, в тому числі театру. Так звані «західні цивілізатори» вели запеклу боротьбу проти традиційного загального африканського мистецтва і кожного етносу як цілісної африканської національної самобутності. Вони знищували будь-які знаки, атрибути, артефакти, що нагадують глибоку, національну самобутність представників нації. Це музичні інструменти, маски, прикраси, костюми та інші складові народної культури. Заборонялися традиції та обряди, карнавальні-театральні вистави, народні святкування, танці. Європейськими місіонерами, згідно підпорядкування їх християнським переконанням, віруванням, а також всієї

християнської культури, яка насаджувалася заходом в Африці, піддавалися знищенню всі речі язичницьких африканських культів. Заборонені також були всі уявлення, за винятком уславлення благодіяння цивілізаційної діяльності європейців [5].

У результаті такої "цивілізаційної" діяльності колонізаторів мережа традиційних, в тому числі народних театрів різко скоротилася. Ведучи боротьбу з проявами традиційного язичницького мистецтва, колонізатори прагнули долучити африканців до культури європейського типу. Велику роль у поширенні європейського театрального мистецтва зіграли театральні гуртки, які формувалися при школах. Учасники гуртків влаштовували вистави з нагоди закінчення навчального року, вручення нагород тощо. Поступово в середніх школах і коледжах встановлювався звичай ставити вистави у зв'язку з вивченням курсу французької або англійської літератури залежно від того, до якої метрополії належала колонія.

У період підйому національно-визвольного руху політика колоністів різко змінилася у бік розвитку національних місцевих культурних особливостей метрополій. Для збереження свого ідейного керівництва в цих умовах були створені культурні центри в країнах Африки, в тому числі в Нігерії. Багато центрів організовували театральні гуртки і ставили вистави. Вони мали обладнані зали зі сценою, завісою, рампою. Ці центри залучали африканців у сферу впливу європейської культури, спрямовували діяльність на створення африканських театральних колективів відповідно до інтересів колоніальної влади. "Метою створення колонізаторами театру було підтримання рабської покірності по відношенню до європейців. Він повинен був змусити африканців відвернутися від своєї культурної спадщини, забути епопеї, байки і казки, які в доколоніальний час розповідалися і представлялися у вигляді пантоміми до великого задоволення всієї громади" [5; 219].

Сприяючи виникненню аматорських труп, влада пильно стежила за тим, щоб постановки не носили антиколоніальної спрямованості. Одним із засобів контролю над діяльністю аматорських колективів використовувалися огляди-змагання художньої творчості, які проводилися в кожній французькій та англійській колоніях і завершувалися показом двох кращих програм в м. Дакарі.

Діяльність європейців у театральній сфері була настільки інтенсивна, що навіть молоде покоління африканської інтелігенції було переконане, що в доколоніальній Африці традиційного театру не існувало, а новий театр розвинувся в результаті діяльності європейських колонізаторів і був "продовженням" європейського театру на Африканському континенті [5; 226]. Безсумнівно, знайомство з європейським театральним мистецтвом, з класичною драматургією розширювало кругозір африканської молоді, виводило її на простір світової культури.

Так, ще з початку XX ст. зародження театральної культури формувалося в центральних містах Нігерії. Відомо, що ще з 1903 по 1912 р. у м. Лагосі і в сусідніх з ним містах народом йоруба був поставлений цілий ряд аматорських вистав, авторами яких були самі учасники. Здебільшого, випадків це були п'єси на історичні теми, що зображують героїчне минуле народу. У постановки включалося багато музики і співу, що підкреслював національний колорит. Критики назвали цю форму спектаклю "оперою йоруба". У 1910 р. був навіть проведений конкурс на кращу п'єсу для аматорської сцени:

було представлено п'ять драматургічних творів, з яких два були схвалені. Подальший шлях театру міста Лагос виявився нелегким [6; 184].

У 1912 р. губернатор м. Лагос опублікував нові правила постановки вистав, які ускладнювали діяльність аматорських театральних колективів, підірвали їх фінансову базу. Тим не менш, підйом театру народу йоруба на початку ХХ століття не пройшов безслідно. Аматори театральної сцени, які згуртувалися навколо вищих навчальних установ в Лагосі, Ібадані та інших містах, не припиняли своєї національної нігерійської культурної діяльності в першій половині ХХ ст. Вони виступали в шкільних і клубних спектаклях і цим створили підґрунтя для нового підйому театру йоруба [6; 184].

У 40-ті роки почалась нова хвиля розвитку театру, яка включала наступні напрями: народного музикально-драматичного театру йоруба і драматичного шкільно-аматорського театру, вистави якого ставилися англійською мовою. Створювалися невеликі театральні трупи, які, роз'їжджаючи по країні, давали платні спектаклі.

Інтерес до сценічних бачень у Західній Нігерії в середовищі йоруба був настільки великий, що тут стали виникати пересувні професійні трупи. Вперше подібна трупа була створена актором і драматургом Губертом Огунде в 1944 р. Перші п'єси Губерт Огунд написав у дусі середньовічних сюжетів на такі біблійні теми, як «Райський сад», «Цар Соломон», «Цар Навуходоносор (Вавилонський)». Далі творчий діапазон драматурга постійно розширювався, і до творів на чисто біблійні сюжети додалися п'єси, в яких мотиви біблійних сказань перепліталися з африканськими легендами [8; 255].

Крім п'єс фольклорного і повчального змісту, Губерт Огунде створював твори, присвячені проблемам повсякденного життя, боротьби зі свавіллям колонізаторів. Актуальною для нігерійського глядача була вистава «Гроші містера Диявола», в якому викривалась пристрасть нігерійської буржуазії до наживи, готовність заради збагачення віддати душу сатані. Виклик англійській владі містила п'єса «Страйк і голод», написана і зіграна в 1945 р. у період підйому робітничого руху в країні. У 1949 р. Огунде виступив з іншою політичною п'єсою – «Хліб і кулі», в якій було розкрито сцену розстрілу робітників на англійських рудниках [2; 69].

Музичний театр йоруба, активно розвиваючись у 50-ті роки, не втратив популярності і після досягнення країною незалежності, хоча в той час все більший вплив завойовував драматичний театр, який ставив п'єси африканських драматургів англійською мовою [7; 98].

Драматурги, режисери та актори, створюючи афронігерійський театр, йшли різними шляхами, але всі вони були тісно пов'язані з традиційним народним мистецтвом. Драматурги добре знали фольклор своїх народів і вміло використовували його в п'єсах. Режисери сміливо переплітали драму з фарсом і пантомімою, драматичний діалог поєднували з піснею і танцем. Актори широко застосовували прийоми народних комедіантів. Часто зі сцени звучали етнінігерійські мови: у зміст вистав вводилися афоризми, прислів'я та приказки, що існували в народному середовищі, на місцевих мовах виконувалися пісні. Деякі пісні цілком писалися африканськими мовами для того, щоб зробити їх доступними народним масам. Все це сприяло відродженню самобутньої культури нігерійських народів і стало важливим внеском театрального мистецтва в процес духовної деколонізації.

Після досягнення Нігерією незалежності інтенсивно почала відроджуватися народна музична культура, яка була тісно пов'язана з театральним мистецтвом. Нігерійський театр значною мірою був заснований на музичних виставах фольклорного характеру, в яких широко використовувалися народні пісні, танці, музичні інструменти.

Потрібно зазначити, що друга половина ХХ ст. мала вирішальну роль у відродженні та становленні національного літературно-театрального мистецтва Нігерії. У цьому процесі зіграла величезну роль освічена інтелігенція, яка боролася за культурно-політичну незалежність проти європейських колоністів, що дало потужний поштовх розвитку африканської культури. У цьому періоді значно зріс інтерес до традиційного культурного спадку Нігерії, створювалися фольклорні колективи, пропагувалися народні пісні і танці. У багатьох містах були організовані національні інститути і факультети мистецтв, драматичні школи, що здійснювали підготовку кадрів для професійних і аматорських театральних колективів.

За підтримки Міністерства культури та інших державних організацій проводилися семінари для керівників та учасників художньої самодіяльності, влаштовувалися конкурси на кращу п'єсу, організовувалися театральні огляди та фестивалі. Так, у Нігерії за сприяння уряду держави в 1965 р. вперше в країні були організовані короткострокові курси театрального мистецтва для керівників самодіяльних театральних колективів. У тому ж році була організована Національна федерація аматорського театру, у завдання якої входила підтримка і координація діяльності всіх театральних колективів країни. У 1969 р. вона була перейменована у Федерацію народного театру, що відповідало прагненню громадськості створити самобутній по засобам вираження і африканський по духу театр, розрахований на широкі маси [5; 197].

Нігерійські драматурги і режисери зверталися до народного фольклору, щоб висловити своє ставлення, повагу і пам'ять до традиційної культури, старовинних вірувань та звичаїв. У більшості п'єс автори підкреслювали позитивні сторони народного традиційного побуту, виступали проти сліпих забобонів і пережитків минулого. Нігерійський драматург Дуро Ладіпо в трагедії "Оба воджа" засуджував стародавній звичай ховати разом з правителем кого-небудь з його оточення як "поводиря" в потойбічний світ.

У період незалежності по-новому зазвучали п'єси історичного змісту, що займали основне місце в репертуарі африканських театральних колективів. Більш чітко проявилася патріотична спрямованість сюжетів історичних п'єс, їх герої використовувалися драматургами і режисерами як приклади, що стосувались проблем сучасного світу, для виховання національного патріотизму. Таким прикладом постановки історичної проблеми для сучасного глядача послужила діяльність нігерійської трупи під керівництвом Дуро Ладіпо, який написав кілька п'єс з історії держави йоруба. Саме в них він розкрив дух народу, барвисто відобразив характери і звичаї того часу, виразно змалював глибокі душевно-психологічні патріотичні почуття героїв, їх національний характер.

У ці роки нігерійський театр все частіше звертався до проблем сучасності, намагався глибоко проникнути в суть процесів, що відбувалися як в державі, так і взагалі на африканському континенті. Велику увагу театральні колективи країни в репертуарній

діяльності надавали морально-правовим проблемам. Характери героїв стали більш різноманітними і багатогранними, їх вчинки – психологічно більш мотивовані і переконливі. У цей період у п'єсах нерідко обігрувалося зіткнення антиморальних якостей службовця особистої наживи і інтересу перед громадським обов'язком.

У 80-ті роки все більше африканських драматургів і режисерів зверталися до актуальних соціальних і політичних проблем, викривали буржуазні звичаї, критикували відрив чиновництва від народу, корупцію, хабарництво.

Становлення самобутнього народного театру тісно пов'язано з використанням місцевих мов. Театральні колективи багатьох молодих держав ставили вистави африканськими мовами. Драматургами Африки було написано чимало п'єс мовами йоруба, хауса, бо, акан, волоф, бамбара та ін.

Важливе місце в драматично-театральному мистецтві посіли народні пересувні театралізовані вистави, на яких у стародавніх костюмах і масках розігрувалися пантоміми міфологічного змісту, головними діями були божества, що уособлювали сили природи, духи предків, інші міфологічні герої, які посіли почесне місце культурної спадщини не тільки однієї нігерійської культури, а й усього африканського континенту.

Великою самобутністю і яскраво вираженим колоритом відрізнявся африканський музично-драматичний театр, в якому драматичні діалоги поєднувались з піснями і танцями, при цьому музичний супровід надавався тільки тим епізодам, в яких музика реалістично виправдана, наприклад, танцям, обрядам, громадським церемоніям.

Одним з найбільш популярних видів сучасного нігерійського мистецтва був і залишається театр. Театр у Нігерії – це найбільш доступна форма спілкування письменника з масами. Національне кіно, наприклад, робило перші самостійні кроки, ще не набуло такого поширення як форма національного мистецтва. Сучасний нігерійський театр широко використовував традиційне мистецтво – танці, музику, пантоміму і розширював свою аудиторію за рахунок діяльності пересувних груп, які роз'їжджали по країні, спілкуючись з глядачами, в основному, їхньою рідною мовою.

Разом з тим, на шляху театрального мистецтва були численні труднощі, багато з яких пов'язані з наслідками колоніалізму і недостатнім рівнем соціально-економічного розвитку. Діяльність театральних колективів ускладнювалася ще браком фінансових коштів, необхідних для підготовки кваліфікованих кадрів та розширення мережі театральних приміщень, субсидування професійних і аматорських груп, організації гастролей.

Значні труднощі у розвитку нігерійського театру були пов'язані з проблемою формування репертуару. Молода драматургія країн тропічної Африки знаходиться ще в стадії розвитку. Незважаючи на це, вона все сміливіше входить в життя континенту, ставить гострі соціально-політичні проблеми, діячі африканського театру і раніше відзначають брак п'єс актуального звучання.

Ознайомлюючи африканські народи з кращими досягненнями світової драматургії, намагаючись розширити театральну аудиторію, прагнучи зробити цей вид мистецтва доступним народу, прогресивні театральні діячі вносять важливий внесок у соціально-політичний і культурно-національний розвиток країни.

Таким чином, становлення самобутнього національного нігерійського мистецтва 60–90-х рр. ХХ ст. було тісно пов'язано з використанням та відродженням народного,

культурного потенціалу народів Нігерії і всієї африканської культурної спадщини, прив'язаної, в основному, до місцевих традицій, обрядів, давніх місцевих мов і самобутньої індивідуальної та колективної культури, а також був використаний досвід європейської театральної школи.

Відтак, за роки незалежності Нігерією були досягнуті значні успіхи в розвитку літературно-театральної сфери. Аналіз основних тенденцій розвитку національного літературно-театрального мистецтва в Нігерії показує, що творчі колективи цієї країни йшли шляхом синтезу літературних і музично-театральних традицій. Письменники, драматурги, режисери, актори ретельно вивчали і творчо використовували досвід європейського театру, зверталися у своїй творчості до досягнень світового театрального мистецтва. Разом з тим, вони дбайливо зберігали кращі зразки народної творчості, намагалися ширше використовувати культурно-історичну спадщину своїх народів.

Література:

1. Африка. Культурное наследие и современность // АН СССР. Инст. Африки Отв. ред. Р. Н. Исмаилова. – М. : Наука, 1985. – 307 с. 2. Львов Н. И. Современный Театр Тропической Африки / Н. И. Львов – М., 1977. – С. 202. 3. Нигерия: современный этап развития – М., 1978. – С. 322. 4. Нигерия: прошлое и настоящее. Материалы нигерийских чтений, состоявшихся 20–22 окт. 1980 г. в Москве. – М., 1981. – С. 205. 5. Ерофеев Н. А. Тропическая Африка / Н. А. Ерофеев // Идеология и проблемы культуры. – М., 1972. – С. 222. 6. Членов А. М. Проблемы современного искусства Нигерии / А. М. Членов // Азия и Африка сегодня. – № 6. – 1962. – С. 7–8. 7. Arts Administration in Contemporary Nigeria / Edited by Remi Ademola Adedokun // Ibadan; Centre for black and African arts and civilization, 2001. – 195 p. 8. Bafo, Kwame S.T. The cultural components of journalism and communicational Educational programmes. The case of English speaking African countries. – Paris, UNESCO, 1989, CC-90/ws/9 9. National Library of Nigeria / brochure. – Lagos. – 1986. – P. 7. 10. Press release / Embassy of Nigeria. – Moscow. – 1992. – P. 5. 11. Weekend Times, Lagos. – September, 28. – 1996. – P. 22.